

NKE STRATÉGIAI VÉDELMI KUTATÓKÖZPONT ELEMZÉSEK – 2012/3

1241 Budapest Pf: 181 Tel: 432-90-92 Fax: 432-90-58

www.svki.zmnc.hu

Az afganisztáni válság regionális perspektívából I.

Az elmúlt napokban a világsajtó egy titkos NATO-jelentésre hivatkozva többször is foglalkozott azzal az SVKK Elemzések 2011/9 számában¹ már korábban jelzett jelenséggel, mely szerint a pakisztáni titkosszolgálat támogatja az afganisztáni tálibokat. A hírhez kapcsolódva jelen elemzésünk az afganisztáni válsággal kapcsolatos regionális nagyhatalmi politikákat tekinti át. Vagyis azt, hogy Pakisztánnak, Indiának és Iránnak milyen (perspektivikus) érdekei és törekvései vannak Afganisztánnal kapcsolatban.

Iszlámábád magatartásának megértéséhez fontos szem előtt tartanunk, hogy az ország első számú érdeke, hogy megőrizze északnyugati, pastunok lakta területeinek stabilitását és elejét vegye egy Afganisztán felől érkező irredenta kihívásnak, amely megkérdőjelezné területi integritását. Ennek érdekében minden eszközzel meg kell őriznie befolyását az afganisztáni társadalmi és politikai folyamatokra. Ezzel Pakisztán egy másik fontos célját, saját regionális stratégiai pozíciójának megerősítését is előmozdítja.

India a tálibok bukásával egy régi szövetség felelevenítésének esélyét igyekszik megragadni, amely jól illeszkedik formálódó hatalmi politikájába. Újdelhi ennek során egyszerre érdekelt az iszlám extrémizmus és a pakisztáni befolyás térségbeli visszaszorításában. Az Afganisztán központi fekvéséből adódó földrajzi előnyöket – hasonlóan vetélytársához – Újdelhi is kihasználná, ezért bőkezű támogatója a helyi infrastruktúra fejlesztésének. A másik két vizsgált hatalomhoz hasonlóan India viszonyulását is elsősorban a tágabb biztonsági megfontolások dominálják, melyek – direkt területi érintettség hiányában – kevésbé közvetlenek, az ország jelentős muszlim lakossága miatt azonban igen komolyan veszik őket.

Irán Afganisztán politikáját megvizsgálva három lényeges megállapítást tehetünk. Egyrészt Irán számára is Afganisztán stabilitásának a megteremtése a legfőbb prioritás, mivel a kaotikus állapotok negatív hatásai az iszlám köztársaságot is érinthetik (pl. menekültkérdés, kábítószer-kereskedelem). Másrészt a teheráni vezetésnek a rezsim túlélése és a nemzetbiztonsági kockázatok elhárítása a legfontosabb szempont, s ezért az iráni külpolitikát Afganisztánban nem az ideológiai expanzió, hanem a politikai realizmus jellemzi és mozgatja. Végül harmadrészt, az afgán kérdés felértékelődése szintén a rendszer biztonsági percepciójával függ össze, nevezetesen az Egyesült Államok regionális jelenlétével, illetve a felek között több síkon mozgó konfliktusossággal.²

Pakisztán – a rettegő sötét ló

A pakisztáni Afganisztán-politika vizsgálatakor mindenekelőtt egy alapvető vonást kell szem előtt tartanunk: társadalmi és napi politikai szempontból a térségben érdekelt hatalmak közül a Pakisztáni Iszlám Köztársaság esetében tapasztalható a legmélyebb összefonódás az afganisztáni válsággal. Ennek gyökereit egyrészt a vidéket jellemző etnikai viszonyokban, másrészt pedig történeti tényezőkben kell keresnünk. Ezek eredményeképpen Afganisztán kétségkívül az egyik legfontosabb országgá vált a pakisztáni külpolitika szempontjából. Mint ismert, Pakisztán területén két olyan népcsoport tagjai (a beludzok és a pastunok) is nagy lélekszámban élnek, amelyeknek a településterülete Afganisztánba is átnyúlik.³ Az ő közös-

¹ Háda Béla: Egy rossz házasság régi vitái: a pakisztáni–amerikai partnerség feszültségforrásairól. SVKK Elemzések, 2011/9. http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2011/SVKK_Elemzesek_2011_9.pdf

² Christensen, Janne Bjerre: *Strained Alliances: Iran's Troubled Relations to Afghanistan and Pakistan*. Danish Institute for International Studies, Report Paper (No. 3), Copenhagen, 2011, 51–52. o.

³ A pastunok Pakisztán második legnagyobb lélekszámú etnikai csoportját alkotják, a társadalom kb. 15%-át teszik ki. Ez ma 27,2 millió embert jelent, ami jelentősen meghaladja az afganisztáni pastun népesség kb. 13 milliós lélekszámát. A beludzok a társadalom 3, 5%-át képviselve 6,3 millióan élnek az országban, de településterületük

ségi törekvéseik miatt a regionális politikának Iszlámábád számára nemcsak geostratégiai, hanem konkrét egzisztenciális, az ország területi integritását és társadalmi stabilitását befolyásoló vetületei is vannak. Az utóbbi motívumhoz kötődő félelmek és az ezeken alapuló fenyegetettség-érzés a tanulmányunkban vizsgált hatalmak közül Pakisztánt jellemzik a leg-erősebben.

Mint ismert, Pakisztán befolyása északnyugati szomszédjában az 1979 karácsonyi szovjet invázió nyomán kibontakozó afgán belháborúban való részvétele következtében erősödött meg. Az iszlámábádi támogatás nehezen túlértékelhető jelentőséggel bírt a muszlim szabadságharcosok számára. E folyamat részletes bemutatásától eltekintünk, arra azonban fontos emlékeztetnünk, hogy az afganisztáni szovjetellenes háború humán utánpótlását biztosító kiképzési infrastruktúra kiépítése máig ható következményekkel járt Pakisztán biztonságpolitikai helyzetére. Az említett etnoterritoriális faktor mellett tartósan ez kötötte össze az országot az afganisztáni polgárháborús folyamatokkal. Ez az infrastruktúra jelentette a tálibok „bölcsőjét” is, akik 1996. évi afganisztáni hatalomátvételükhöz is jelentős pakisztáni katonai támogatást kaptak. Ez persze közel sem jelenti azt, hogy eszmeiségük megfelelt volna az iszlámábádi elitkörök ízlésének, sokkal inkább azt a törekvést takarja, miszerint Pakisztán – amennyire lehet – kézben tartaná a számára oly fontos terület politikai folyamatait az újonnan formálódó hatalom lekötésével.

A dél-ázsiai ország stratégiai érdekei Afganisztánnal szemben hagyományosan két fő kérdéskörre terjednek ki- Egyrészt Iszlámábád számára alapvető igény, hogy a jelen és jövő afgán rezsimek elismerjék a két ország közötti határvonalat, amelyet még az 1893. november 12-én aláírt Durand-vonal egyezmény jelölt ki az afgán emír és a brit kormány megállapodásaként. A pastunok településterületét kettévágó határnak szinte semmilyen respektusa nincs az érintett etnikum körében, ami sok mindent megmagyaráz a pakisztáni állam aggodalmaiból és jelenlegi biztonság- és társadalompolitikai problémáiból. A pastun irredentizmus veszélye (melyet az ún. Pastunisztán-koncepció testesít meg) nagyon is élő dilemma a pakisztáni állam elitje számára, amely a bengáliak elszakadásával (Banglades 1971. évi függetlenedése) már szembesült az etnikai szeparatizmus dezintegráló, a fennálló „muszlim nemzeti” ideológiát is felülíró hatásával.

Másrészt fontos szempontnak tekinthetünk egy távlatosabb stratégiai törekvést is, mely egyfelől igyekszik megakadályozni, hogy Kabul egy esetleges, Pakisztán megszorítására irányuló indiai politika eszközévé válhasson, mintegy bekerítve az országot, másfelől Afganisztánnal mint egyfajta stratégiai térével is számol, amely biztosíthatja az összeköttetést a közép-ázsiai térség államaival, beleértve a kereskedelem (pl. a gáz- és olajimport) jövőbeli lehetőségeinek kiaknázását is. Ez – különösen az energiahordozók tranzitforgalmán keresztül – nagyban megerősítheti Pakisztán stratégiai pozícióit a térségben, némileg ellensúlyozva az India gyors nagyhatalmi emelkedéséből fakadó relatív súlyvesztését, s enyhítve az ehhez kötődő félelmeket. Mindezt szem előtt tartva az extrém szunnita kurzus lényegében a World Trade Center megsemmisüléséig élvezte Iszlámábád támogatását.

Mikor 2001. szeptember 12-én reggel Richard Armitage amerikai külügyminiszter-helyettes az ISI igazgatóján, Mahmud Ahmed tábornokon keresztül tolmácsolta kormányának szándékát az afganisztáni beavatkozásra és ennek kapcsán válaszut elé állította Pakisztánt, Iszlámábád a kétségtelen belső viták dacára⁴ gyorsan felsorakozott egykori hidegháborús szövetségese mellett.⁵ A pakisztáni vezetés – élén az addig szalonképtelen katonai diktátorként kezelt Pervez Musarraf tábornokkal – könnyen belátta, hogy a tálib rendszer sorsa legalábbis egyelőre megpecsételődött. Ebben a helyzetben a választás tétje kettős volt:

Iszlámábád mindenképpen meg akarta őrizni befolyását az afganisztáni politikára, hogy biztosíthassa az új afgán rezsimek barátságát és a két ország közös határának elismerését.

igen kiterjedt, Beludzsisztán tartomány az ország területének 43%-át teszi ki. Ian S. Livingston – Michael O’Hanlon: Pakistan Index – Tracking Variables of Reconstruction and Security. Brookings October 30, 2011. 12.

⁴ Erről lásd például: Naseem Ahmed: General Musharraf’s Taliban Policy 1999–2008. *The Dialogue*, Vol. 5, No. 2, 96–124. 105. o.

⁵ Fouad Ajami: Pakistan and America. *Policy Review*, December/January, 2011. 27–39. 33.; Farzana Shaikh – Owen Bennett Jones: Pakistan’s Foreign policy under Musharraf: between a rock and a hard place. Chatham House, *Asia Programme Brief Paper*, 2006/1. 2. o.

Ezt ugyanakkor – szemben a tálibok korábbi támogatásával – egy szélesedő külpolitikai horizont mellett tehette meg, amelytől nemcsak az ország területi integritásának, hanem a pakisztáni kormányzat tekintélyuralmi berendezkedésének külső megerősítését is remélhették. Emellett persze számolni kellett a belső tényezőkkel is, amelyek közül az iszlámisták előre látható negatív reakciója és a határ menti törzsek szerepe jelentették a leginkább kritikus pontokat. Az afganisztáni hadműveletek miatt megnövekedett militáns tevékenység visszacsorítása érdekében a pakisztáni hadseregnek 2002-ben be is kellett hatolnia a törzsi zónába, amivel felrúgta az addig fennálló hatalmi viszonyokat a vidéken, megnyitva a konfliktusok azóta is tartó hosszú sorát. A pakisztáni magatartás jellemzéséhez érdemes még hozzáténnünk azt a beszámolóban olykor megjelenő szempontot is, miszerint Iszlámábádban komolyan tartottak attól, hogy elutasításuk az amerikaiak fegyveres fellépését vonhatná maga után az országgal szemben, akár India közreműködésével.⁶ Józanul mérlegelve ennek valószínűsége még a szeptember 11. nyomán kialakult felfokozott légkörben is igen csekély volt, a fentebb említett „pozitív” ösztönzők pedig biztosították a megfelelő pakisztáni hozzáállást.

Mindezt figyelembe véve Aziz Ahmed Hán nyugalmazott afganisztáni és indiai nagykövet alighanem helyesen mutatott rá, hogy a társadalom (főként a pastunok) érintettsége miatt Pakisztánnak aligha volt más lehetősége, mint a csatlakozás Washington háborújához.⁷

2001 szeptemberét követően tehát az Iszlámábádi Afganisztán-politika hivatalos szinten gyökeres átalakuláson ment keresztül, ami a tálib rezsimet elismerő és támogató állásponttól az azzal való szakításig és az amerikai fellépés legitimitásának elismeréséig, annak – legalábbis a politikai kommunikáció szintjén – feltétel nélküli támogatásáig vezetett. E nézet megváltoztatásához az elmúlt évtizedben nem fűződött semmilyen kormányzati érdek. Pakisztán ma deklaráltan egy erős, egységes és békés Afganisztánban érdekelt. Tegyük ehhez hozzá, hogy még ha erős nem is, az egységes és békés szomszéd minden kétséget kizáróan elemi érdek Iszlámábádban. A határtérség stabilitása és az ország területi épsége ugyanis csak ilyen feltételek mellett biztosítható megnyugtató módon. Egy széteső Afganisztán esetében könnyebben felerősödhetnek a pastun egységtörekvések, míg az ország jelenlegi etnikai status quoja mellett a többi nemzetiség kifejezetten ellenérdekelt a pastun elem növekedésében, így egy irredenta politika ma nemigen jelenhet meg egységes kabuli akaratként.

Kezdetől fogva világos volt azonban, hogy a kormányzat hangzatos elköteleződése dacára a pakisztáni titkosszolgálatok továbbra is fenntartják informális kapcsolataikat a tálibokhoz kötődő személyekkel és szervezetekkel. A „legfontosabb NATO-n kívüli szövetséges” magatartását tehát napjainkig a kettős játék jellemzi. Azzal természetesen Washingtonban is kezdetől fogva tisztában voltak, hogy a hivatalos pakisztáni magatartás mellett létezik egy felszín alatt érvényesülő érdekrendszer is, amely az ország regionális befolyásának és nem konvencionális eszközökkel való akcióképességének erősítése céljából preferálja a tálib kapcsolatok fenntartását.⁸ Utóbbi különösen a titkosszolgálatok játéktere, és időről időre éles vitát generál az amerikai és a pakisztáni fél között. A kettős játszma lényegében független maradt a 2008-as belpolitikai változásoktól, melynek során Musarraf rendszerét egy választott civil kormányzat váltotta fel. E fordulat jelentette az elmúlt évtizedben az ország politikai életének legjelentősebb cezúráját, és bár a tálibok pakisztáni állásai ellen az elmúlt években egyre fokozódott a katonai nyomás,⁹ a titkosszolgálatok magatartását ez kevéssé befolyásolta.

Ugyanakkor értelmetlen lenne tagadni, hogy a pakisztáni állam elitjének komoly hasznát is hozott az USA afganisztáni törekvéseinek támogatása mind a nyolcvanas években, mind pedig a 2001 óta tartó periódusban. A katonai és pénzügyi segítség feltétele volt annak, hogy Pakisztán vállalhassa a frontország szerepét. A közvetlen támogatások összértéke

⁶ Lásd Naseem Ahmed: i. m. 107. o., Hassan Abbas-ra hivatkozva.

⁷ Adeel Raza –Tariq Naqash: 10 years into Afghan war, Pakistan gripped by crises. McClatchy, October 6, 2011. <http://www.mcclatchydc.com/2011/10/06/126396/10-years-into-afghan-war-pakistan.html>

⁸ Erről lásd Matt Waldman: The Sun in the Sky: the relationship between Pakistan's ISI and Afghan insurgents. Crisis States Research Center, *Discussion Paper* 18. June 2010.

⁹ Elég itt a 2008–2009. évi kiterjedt hadműveletekre gondolnunk a Szvát völgyében, valamint Badzsaur és Dél-Vazirisztán törzsi ügynökségek területein.

amerikai források szerint 2002–2009 között csaknem 10 milliárd dollárt tettek ki,¹⁰ melyek a védelmi célú segélyeken keresztül különösen a fegyveres erők számára jelentettek komoly többletforrásokat, de – különösen a kereskedelmi engedményekkel együtt – gazdasági hatásuk sem volt elhanyagolható a több mutatója tekintetében afrikai országokkal egy kategóriába sorolható Pakisztán számára.¹¹ Hála a nagyhatalmi kapcsolatok kiszélesedésének, az iszlámábadi kormány a gazdasági világválságig a kereskedelem, a tőkeimport és a GDP bővülése terén is komoly eredményeket ért el.

A viszonylagos prosperitás persze meghatározta a pakisztáni Afganisztán-politika fejleményeit is. A kétoldalú kereskedelem összértéke 2008-ra meghaladta az egymilliárd dollárt,¹² 2011-re pedig elérte a kétmilliárdot,¹³ amelynek nagyobbik része pakisztáni export. Az északnyugati szomszéd 2010-ben a kivitel 8,48%-ának fogadásával már Iszlámábád harmadik legnagyobb exportpiaca volt.¹⁴ Az iszlám köztársaság jelenleg kabuli nagykövetségén kívül még négy afganisztáni nagyvárosban, Herátban, Kandahárban, Jalalabadban és Mazar-i Sarifban tart fenn konzulátust, s ezzel Indiával holtversenyben a legkiterjedtebb külképviseleti intézményrendszerrel rendelkezik az országban.¹⁵ Északnyugati szomszédja azonban a közép-ázsiai térséggel való szárazföldi kapcsolattartás és tranzitforgalom szempontjából sokkalta nagyobb jelentőséggel bír Iszlámábád számára, mint azt a kétoldalú kereskedelem állapota sugallja. A tranzitforgalom Afganisztán és India között főként Pakisztán területén át zajlik, ami – mint fentebb említettük – szintén utóbbi regionális pozícióinak javulását hozhatja. Nem véletlen, hogy az új afganisztáni–pakisztáni tranzitkereskedelmi egyezmény 2010. októberi aláírását (nem mellesleg Hillary Clinton bábáskodása mellett) nagy nemzetközi figyelem kísérte. Végrehajtása azonban 2011-ben rendezetlen garanciális kérdések miatt akadozott.¹⁶

Az amerikai kivonulási tervek kapcsán Pakisztán fő dilemmája természetes módon cseng egybe mindazokkal a motivációkkal, amelyek 2001 utáni politikáját is meghatározták. Továbbra is kérdéses, hogy a szuverén afgán kormány saját erejéből milyen mértékben tudja gyakorolni az ellenőrzést országának közismerten problematikus vidéki térségeiben, és mennyire, illetve milyen tartalommal kényszerül majd kompromisszumokra. Ez természetesen magában foglalja a tálibok lehetséges „visszatérésével” kapcsolatos bizonytalanságot is, aminek tükrében a titkosszolgálat játszmája különösen felértékelődik. A Washington és a „mérésékeltnek” nevezett tálib erők képviselői között zajló tárgyalásokról szóló hírek magától értetődően erősítik az e mellett szóló érveket. Pakisztán számára ilyen feltételek mellett a helyzet tisztázódása előtt semmiképpen nem lenne hasznos a teljes szakítás a tálibokkal, de azok újbóli hatalmi pozícióba kerülése is (akár egy szélesebb koalíció részeként) igen komoly dilemmákat vetne fel a kormányzati és katonai elit soraiban. A tanítványok mozgalmának a pakisztáni gyökerek mellett továbbra is megvannak a dél-ázsiai országban működő testvérszervezetei is, amelyek az afganisztániakhoz hasonló messianisztikus társadalmi-politikai célokat hirdettek meg. Nyomásukkal a Vörös Mecset (Lal Maszdzsid) 2007. évi ostroma és a Tehrik-i-Talibán-i-Pakisztán tálib ernyőszervezet az évi megalakulása óta a társadalom egyre konkrétabb formákban szembesül a szaporodó terrortámadások és az északnyugati országrészben zajló katonai műveletek képében. Bár Pakisztán talibanizációjának veszélyét a nyugati média rendre alaposan túlértékeli, amennyiben a szélsőséges mozgalom

¹⁰ The Center for Public Integrity <http://projects.publicintegrity.org/militaryaid/documents/CSF2.pdf>

¹¹ Lásd például Human Development Report 2011, 19.

http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Summary.pdf

¹² Afghanistan-Pakistan Trade Facilitation and Transit Trade: Challenges and Opportunities. The World Bank, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/SOUTHASIAEXT/0,,contentMDK:21706596~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:223547,00.html>

¹³ Asif Durrani: Pakistan on Afghanistan. *Diplomat*, 26 February 2011.

http://www.diplomatmagazine.com/index.php?option=com_content&view=article&id=419:pakistan-on-afghanistan&catid=37:features&Itemid=100

¹⁴ Pakistan Exports, Imports and Trade. *Economy Watch*,

http://www.economywatch.com/world_economy/pakistan/export-import.html

¹⁵ Embassy of Pakistan in Afghanistan. <http://www.mofa.gov.pk/afghanistan/>

¹⁶ Afghanistan, Pakistan agree to implement transit trade accord. *Reuters*, Jun 11, 2011.

<http://www.reuters.com/article/2011/06/11/us-pakistan-afghanistan-trade-idUSTRE75A0UN20110611>

befolyása ismét megerősödik Afganisztánban, támogatásával a pakisztáni belbiztonsági helyzetet is jelentősen ronthatja.

Az ideológiai szempontból a táliboktól roppant távol elhelyezkedő pastun nacionalizmus megerősödése a fentebb részletezett okok miatt ugyanakkor legalább akkora fenyegetést hordozhat Iszlámábád számára, mint az extrém iszlámizmus, különösen, ha – beváltva a régi félelmeket – hajlamosnak mutatkozik Indiával egy esetleges Pakisztán elleni szövetségre. Ez újfent megvilágítja, hogy az iszlámábádi elit stratégiai gondolkodásában az India-faktor továbbra is központi szerepet játszik, arra inspirálva egyes elemzőket, hogy Pakisztán Janus arcú politikáját lényegében az óriás szomszédtól való félelemnek tudják be.¹⁷ Mint láttuk, ez a sarkos megállapítás nem teljesen fedi a valóságot.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az afganisztáni befolyásért folyó versenyben a hagyományos riválisnak továbbra is Irán tekinthető, mely a szintén 12-es síita hazarák hagyományos patrónusaként nemcsak Afganisztánban, hanem e népcsoport quettai diaszpóráján keresztül a pakisztáni Beludzsisztánban is kifejtetheti befolyását. Afganisztán a két középhatalom stratégiai érdekövezetének metszéspontjában helyezkedik el, ahol azonban a síitákkal szembeni többségi idegenkedés miatt a szunnita többségű Pakisztán sok tekintetben jóval „versenyképesebb” lehet nyugati szomszédjánál. Kettejük mérsékelt rivalizálása a területen várhatóan a majdani nyugati kivonulás után is hatással lesz Afganisztán politikai folyamataira. A fő dilemmát ennek kapcsán (a pastun nacionalistákhoz hasonlóan) az a lehetőség jelenti, hogy Irán is egyre szorosabb kapcsolat kiépítésére törekszik az emelkedő Indiával. Ez persze ma még a nyugati oppozíció miatt csak korlátozottan érvényesülhet, ráadásul a leglátványosabb fejleményeként emlegetett IPI-gázvezeték kivitelezésében Pakisztánnak is kiválthatatlan szerep jut.¹⁸

Mindemellett az afganisztáni nyugati jelenlét leépítésének valószínűleg lesz egy további hátrányos következménye is: Pakisztán – hasonlóan az 1989-et követő bő évtizedben tapasztaltakhoz – újra leértékelődik az USA szemében. E veszély mindjárt két dilemmát is felvet Iszlámábádban. Egyrészt az ország elveszítheti az amerikai pénzügyi támogatás egészét vagy legnagyobb részét, pótlására pedig a dinamikusan fejlődő kínai kapcsolatok dacára rövid távon aligha nyílik esélye. Másrészt a gyorsan fejlődő és az afganisztáni folyamatoktól független motivációktól is fűtött amerikai–indiai szövetség tükrében Washington érdeklődésének lehetséges csökkenése komoly geostratégiai aggodalmakat szül Iszlámábádban, ahol hagyományosan nagy félelemmel tekintenek a keleti szomszéd regionális törekvéseire. Pakisztán relatív pozíciójának erősítését ezekkel szemben pedig – lévén, hogy azt katonai tényezőktől nemigen várhatták – leginkább a szövetségi politikától, nem kis mértékben az USA-tól remélték. Bár a két rivális egy szövetségi rendszerbe kerülése a kettőezeres évek folyamán elősegítette a kasmíri válság csillapodását és a „hideg béke” máig tartó állapotának kialakulását, az iszlámábádi politikai körök egy része jó eséllyel az India ellen felhasználható militáns csoportok fokozódó támogatásával és/vagy a kínai partnerség szorosabbra vonásával igyekeznek oldani az ország magára maradását. Az afganisztáni és pakisztáni válság tehát több ponton is elválaszthatatlan egymástól, és az ebből fakadó konklúziókat a Nyugatnak komolyan mérlegelnie kell közép-ázsiai szerepvállalásának átalakításakor.

India – régi-új barátok, régi-új félelmek

Jóllehet a két térség között igen régi gyökereik a történelmi és kulturális kapcsolatok, Indiára az afganisztáni válság mégis alapvetően nyugati szomszédján keresztül, mondhatni a pakisztáni probléma részeként gyakorol hatást. Ez a hatás azonban akkor sem elhanyagolható, ha egyébként a két ország ma nem határos egymással. A probléma ez esetben is az 1979-es szovjet invázióval kezdődött, amely azon túl, hogy egyértelmű bukásra ítélte az ún. Indira-

¹⁷ Amer Rizwan: South Asian Security Complex and Pakistan-United States Relations Post 9/11. *IPRI Journal*, Vol. 10, No. 2, 2010. 39–68. 60. o.

¹⁸ Erről bővebben lásd Háda Béla: Az iráni kapcsolatok szerepe az indiai stratégiai építkezésben. *Nemzet és Biztonság*, 4. évf., 5. szám, 2011. 22–34. o.

doktrínát,¹⁹ jelentős mértékben megerősítette mind az ellenséges Pakisztán térségbeli pozícióit, mind pedig a szovjetellenes erőfeszítések frontharcosait adó dzsihádisták szervezetek akcióképességét. Az egyébként Moszkva szövetségesének számító India ezért viszonylag csendes, de növekvő aggodalommal szemlélte nagy barátjának háborúját, melynek logikus következményeként nemhogy regionális biztonsági törekvései nem érvényesültek, de helyzete e szempontból inkább romló tendenciát mutatott. Ehhez kapcsolódóan érdemes megjegyezni, hogy – mintegy előre menekülve – India volt az első nem kommunista állam, amely elismerte az invázió nyomán Babrak Karmal vezetésével felállt új afgán kormányt.²⁰ A szovjet kivonulást követően folytatódó polgárháború és a tálibok hatalomátvétele ennek tetejében a lehető legrosszabb végkifejletet jelentette az indiai elit szemében. A kabuli kormányzat ugyanis addig általában kiegyensúlyozottabb viszonyt ápolt Indiával, mint Pakisztánnal, ami persze nem kis szerepe volt az utóbbival fennálló területi vitáknak. E „természetes” barátság az 1996-os fordulattal megbomlott, ami a terrorfenyegetettség növekedése mellett nagyban megnehezítette India kapcsolattartását a közép-ázsiai államokkal is, s éppen abban az időszakban, amikor a dél-ázsiai ország elkezdte szisztematikusabban fejleszteni jelenlétét az érintkező térségekben (pl. Délkelet-Ázsiában). A geostratégiai pozíciókra gyakorolt hatása azonban csak a probléma „külső körét” jelentették Újdelhi számára. Emellett a szunnita extrémizmus legszélsőségesebb irányzatának hatalomra kerülése és a tágabb dél-ázsiai régió muszlimjaival szemben is megfogalmazódó messianisztikus szerepfelfogása a szekuláris, de jelentős muszlim népességnek otthont adó India számára saját társadalmi stabilitásának szempontjából is kockázatot jelentett. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy Újdelhi következetesen a tálibokkal szemben álló Északi Szövetség erőit támogatta a polgárháború ezen szakaszában. E támogatás persze messze nem volt elég a szövetség győzelméhez, de ahhoz igen, hogy 2001 decemberét követően Kabul új urai barátként tekintsenek Dél-Ázsia legerősebb hatalmára. A kapcsolatok „felmelegítését” persze az sem hátráltatta, hogy számos afgán vezető (köztük Hamid Karzai elnök is) tanult korábban indiai egyetemeken. India tehát támogatta a nyugati koalíció afganisztáni fellépését, és üdvözölte a tálib rendszer bukását. 2001. december 22-én nyitották újra az indiai nagykövetséget, amely még a „tanítványok” kabuli bevonulásakor zárt be.²¹ Emellett az elmúlt évtized folyamán további négy afgán nagyvárosban létesült indiai konzulátus. Ezek a pakisztáni jelenlét szempontjából is kitüntetett Herátban, Kandahárban, Dzsálálábádban, Mazar-i Sarifban működnek, melynek persze önmagában sokkal több köze van az afganisztáni államigazgatás és településszerkezet jellegzetességeihez, mint Iszlámábád tevékenységéhez. Pakisztánban azonban általában úgy tekintenek rájuk, mint az indiai titkosszolgálat afganisztáni működésének fedőszerveire.²²

India a tálibok bukása óta arra törekszik, hogy Kabul első számú térségbeli partnerévé válhasson az ország újjáépítésében.²³ Tartalmilag ma az indiai Afganisztán-politika igen átgondoltnak tűnik, évtizedekre előre tekintő politikai elképzelésekkel. A hosszabb távú stratégiai cél kettős: egyrészt India igyekszik biztosítani a maga számára az afgán rezsim szövetségét, amivel elősegítené közép-ázsiai térségi diplomáciai terjeszkedését. Továbbra is e terület képezi ugyanis az indiai tágabb regionális hatalmi politika egyik csapásirányát, hogy a dél-ázsiai ország szűkebb térségén kívül is felelős hatalomként jelenjen meg. E szempontból persze Afganisztán nem önmagában érdekes, hanem Újdelhi egyre szélesebb körű szerepvállalást megcélzó hatalmi építkezésének stratégiájába illeszkedik. A nagy szomszéd ez irányú törekvései ugyanakkor maguktól értetődően erősítik Pakisztánban a bekerítettség érzését.

¹⁹ Az Indira Gandhi miniszterelnök által megfogalmazott doktrína lényege, hogy Indiának törekednie kell a hidegháborús hatalmak távollátására/ távozásra bírására a saját „kiterjesztett stratégiai környezetéből”, ami konzervatív felfogás szerint is magában foglalta Dél-, Közép- és Délkelet-Ázsiát, valamint az észak-indiai-óceáni régiót.

²⁰ Jayshree Bajoria: India-Afghanistan Relations. *Council on Foreign Relations*, July 22, 2009.

<http://www.cfr.org/india/india-afghanistan-relations/p17474>

²¹ Fahmida Ashraf: *India-Afghanistan Relations: Post 9/11*. The Institute of Strategic Studies Islamabad,

http://www.issi.org.pk/old-site/ss_Detail.php?dataId=432

²² Raja Karthikeya Gundu – Teresita Schaffer: India and Pakistan in Afghanistan: Hostile Sports. *CSIS South Asia Monitor*, No. 117, April 3, 2008. 1.

²³ C. Christine Fair: India in Afghanistan and Beyond: Opportunities and Constraints. *A Century Foundation Report*, 2010. 4.

Másrészről viszont az ország pacifikálása természetesen nagyban csökkentené azt a nyomást is, mely Indiára nehezedhet az afganisztáni háttérrel is rendelkező militáns szervezetek részéről. Mindezzel összefüggésben a dél-ázsiai nagyhatalom mai viszonyulását a rendezéshez napi jelleggel alapvetően két dolog határozza meg. Egyrészt a terrorista módszerekkel is operáló iszlám extrémista csoportok működése, beleértve a kábítószer- és fegyverkereskedelemhez kötődő tevékenységüket is. Másrészt a térségben érdekelt nagyhatalmak (főként az USA, Oroszország és Kína) politikája, melyek sorában India ma több szempontból a leggyengébb félnek tűnik, jóllehet – ahogy azt Henry Kissinger is megjegyezte – sok szempontból érintettebbnek tekintheti magát emezeknél.²⁴

India politikáját az afganisztáni konfliktussal összefüggésben egyértelmű érdekorientációja miatt napjainkig erős konzisztencia jellemzi. Ennek az Afganisztán-politikának az áttekinthetésekor szembeűnő a divatosan soft powerhez sorolt eszközök kiemelt szerepe. A két ország együttműködésében a gazdasági, diplomáciai és kulturális kapcsolatok fejlesztése képviseli a legintenzívebb területeket. Érdekesség, hogy mintegy 4000 afganisztáni diák tanul Indiában, és igen népszerűek például az indiai filmipar alkotásai az országban. India emellett ma az afganisztáni újjáépítés legbőkezűbb szereplője a térségből.²⁵ 2001–2009 között több, mint 1,2 milliárd dollárt költött el a közép-ázsiai országban e célból.²⁶ Ez az összeg napjainkra 1,3 milliárdra nőhetett. Újdelhi négy fő célterületben határozza meg afganisztáni támogató tevékenységét. Ezek a humanitárius támogatás, az országos jelentőségű infrastrukturális projektek, a lokális, közösségi bázisokon nyugvó fejlesztési projektek, valamint az oktatási és szakmai kapacitások bővítése.²⁷ Helyi források szerint jelenleg nagyjából négyezer indiai dolgozik az országban a különböző programok keretében. Miután 2006 óta megszorodtak az ellenük irányuló támadások, India mintegy 500 fős különleges rendőri egységet telepített Afganisztánba védelmük megerősítésére, és az első külföldi légi bázisát is afganisztáni tevékenységének támogatására állította fel a tádzsikisztáni Farkhorban, 2007-ben.²⁸ A gazdasági kooperáció mélyítésének fontos állomásaként Afganisztán 2007. április 3-án a SAARC-hoz is csatlakozott mint a szervezet nyolcadik tagállama.²⁹ A folyamat eredményeképpen 2008-ban az afganisztáni kivitelnek már 23,5%-a irányult Indiába, ami az első helyet jelenti az ország exportpartnereinek rangsorában, míg az import 6,9%-a érkezett a dél-ázsiai országból.³⁰ A kétoldalú kereskedelem összértéke 2010–2011-ben 557,8 millió dollár volt.³¹

Afganisztán jövőjével kapcsolatban Újdelhiben továbbra is az jelenti a legnagyobb dilemmát, hogy miként alakulhat az ország belpolitikai status quója, közelebbről, hogy várható-e a tálibok vagy hozzájuk hasonló extrém fundamentalista csoportok részvétele az afgán politika alakításában. Ilyen feltételek mellett ugyanis fölöttébb szerény esély van arra, hogy a maga számára kedvező módon tudja befolyásolni a Kabul lépéseit.

Tágabb stratégiai relációban a térség hatalmai közül hagyományosan Pakisztán és Kína törekvései keltik a legmélyebb aggodalmat Újdelhiben. Iszlámábád esetében persze nem a határok stabilitásához kapcsolódó igények okoznak dilemmát az indiai elit számára, sokkal inkább a nyugati szomszéd esetleges stratégiai térnyerése, ami – bár India katonai biztonságát nem kezdené ki – lényegében a kilencvenes éveket idéző állapotok kialakulásával fenyeget, maga után vonva az iszlámista szervezetek tevékenységének erősödését. India számára alapvető biztonsági kérdés saját 11-13% közé becsült muszlim népességének kö-

²⁴ Idézi Harsh V. Pant: *The Afghanistan Conflict – India's Changing Role*. *Middle East Quarterly*, Spring 2011. 31–39. 34. o.

²⁵ Mindenkit számba véve a hatodik legnagyobb donorja az afganisztáni újjáépítésnek.

²⁶ Shiza Shahid: *Engaging Regional Players in Afghanistan*. Center for Strategic and International Studies, November 2009. 3.

²⁷ *India and Afghanistan Development Partnership*. External Publicity Division, Ministry of External Affairs, Government of India, 2010. 9-11.

²⁸ Shiza Shahid: i. m. 4.

²⁹ *Afghanistan Joins South Asian Association for Regional Cooperation*. The Embassy of Afghanistan Washington D.C., <http://www.embassyofafghanistan.org/04.04newssaarc.html>

³⁰ Afghanistan Trade, Exports and Imports. *Economy Watch*, 9 March 2010.

http://www.economywatch.com/world_economy/afghanistan/export-import.html

³¹ Afghan seeks more trade, hopes ties with India will get boost. *Firstpost.com*, November 14, 2011.

<http://www.firstpost.com/fwire/afghan-seeks-more-trade-hopes-ties-with-india-will-get-boost-130716.html>

rében zajló politikai, ideológiai folyamatok, kötődésük a fundamentalista vagy éppen terrorista elemekhez. Az indiai kormányok rendre igyekeznek demonstrálni a muszlimokkal való békés egymás mellett élés és az egy „nemzetként” való működés lehetőségét, melyet Abdul Kalam professzor, a neves muszlim repülőmérnök 2002–2007 közötti köztársasági elnöki periódusa is szimbolizált. Ennek dacára az elmúlt évek során is számos incidens szolgált példával a felekezeti ellentétektől táplált erőszakra, ami napjainkra az indiai társadalmon belül jelentkező biztonsági kihívások sorában az egyik legnagyobb veszélyforrást képviseli. A probléma mélységeire a 2008. novemberi, Pakisztánban kiképzett terroristák által végrehajtott mumbai támadások is rávilágítottak.³²

A kínai jelenlét expanziója a kontinens széles térségeiben – beleértve a szóban forgó területet is – már egy nagyságrendekkel kiterjedtebb, a két ázsiai nagyhatalom hosszú távú stratégiai építkezésének feltételeivel és perspektíváival összefüggő problémát jelképez az indiai politikai elit szemében. E ponton mellőznünk kell az indiai–kínai geopolitikai versengés részletes elemzését, ki kell azonban emelnünk, hogy annak egyik kitüntetett terepét éppen a közép- és nyugat-ázsiai szénhidrogén-exportáló országok jelentik. Ennek okát természetesen a két hatalom számára egyrészt saját energiabiztonságuk szavatolásában, másrészt az energiahordozók szállítási útvonalainak ellenőrzéséből fakadó hatalmi-politikai lehetőségekben kell keresnünk. Afganisztán – amellett, hogy saját, kitermelésre váró szénhidrogénkincs-csel is rendelkezik – mindkét kiemelt régió felé összeköttetést biztosít. Nem véletlen, hogy a térségben érdekelt és Afganisztánban beruházó hatalmak gyakran lelkesen investálnak az ország infrastruktúrájának fejlesztésébe. India számára ez a pakisztáni területek elkerülésének lehetőségét ígéri egy észak–déli szállítási folyosó kialakításával. Ez a közép-ázsiai volt szovjet köztársaságoktól Afganisztánon át az iráni Csahbahár kikötőjéig vezetne, amelynek fejlesztésében az óriásállam is érdekelt. Innen hajón jutnának el az áruk indiai területre. E korridor nem éppen költségkímélő, de kedvezőtlen politikai helyzetben nagy szolgálatot tehet az indiai kereskedelemnek, különösen, ha felidézünk, hogy Pakisztán a kilencvenes években egyszer már igyekezett gátolni India összeköttetését a Közel-Kelettel, és a térségbeli kínai jelenlét fő támaszának is az iszlám köztársaság tekinthető. Emellett gyakran szokott előkerülni egy másik terv is, mely a türkmén földgáz csővezetéken való Indiába szállítását tűzi ki célul. A mintegy 1680 km hosszúságúra tervezett Türkmenisztán–Afganisztán–Pakisztán–India (TAPI) gázvezeték a kelet-türkmenisztáni Dauletabad gázmezőről szállítaná a nyersanyagot, napi 3,2 milliárd köbláb üzemkapacitáson.³³ Az egyre inkább növekvő költségek és az érintett területeken uralkodó instabil állapotok miatt azonban ma még szerény esélye van a terv kivitelezésének. Egyelőre erősíti ezt a konklúziót az is, hogy a TAPI-vezeték sem tudná elkerülni a stratégiai szempontból legproblémásabbnak tekintett Pakisztán területét. Emellett, ha az indiai politikai elitnek meg kell alkudnia ezzel, akkor a biztonságosabbnak ígérkező Irán–Pakisztán–India (IPI) vezeték kivitelezése ma reálisabbnak tűnik.³⁴ Afganisztánnak azonban mindent egybevetve vitathatatlan geopolitikai jelentősége van a tőle nyugatra fekvő térségekkel való érintkezés szempontjából, fenntartva a geostratégiai versengés tétjét, amelyben azonban India már többször a gyengébb fél szerepébe kényszerült. Az amerikai jelenlét e szempontból arra mindenképpen jó, hogy gátat szab egyrészt az iszlámista, másrészt a kínai térnyerésnek az országban.

Végezetül meg kell állapítanunk, hogy az USA politikája sem mindig tűnik megnyugtatónak az indiai elit szemszögéből. Különösen a „mérsékelt tálibok” tárgyalópartnerként való kezeléséről és a politikai rendezésbe való esetleges bevonásáról érkező hírek erősítik fel azt a vélekedést, hogy a nagy szövetséges hajlamos figyelmen kívül hagyni India hosszú távú stratégiai érdekeit. Egy tálib mintájú kurzus térnyerése az országban – nevezzék mégoly „mérsékeltnek” – egyértelműen ellentétes az indiai szándékokkal, és lépéskényszerbe hozza a dél-ázsiai óriás kormányát.

³² Erről lásd K. Alan Kronstadt: Terrorist Attacks in Mumbai, India and Implications for U.S. Interests. *CRS Report for Congress*, December 19, 2008.

³³ Wirsing, Robert J.: In India's Lengthening Shadow. *Asian Affairs*, Vol. 34, Issue 3, 2007, 151–172. 154. o.

³⁴ Bővebben Háda Béla: Az iráni kapcsolatok szerepe az indiai stratégiai építkezésben, 26–28. o.

Ennek egyik megnyilvánulásaként 2011. október 4-én Hamid Karzai újdelhi látogatásán kereskedelmi és biztonsági megállapodást írt alá Manmohan Szingh miniszterelnökkel, tovább mélyítve a két állam szövetségét.³⁵ Az egyezmény helyi elemzők értékelése szerint annak a szándéknak a dokumentuma, miszerint India kész a korábbinál aktívabb szerepet játszani Afganisztán jövőjének építésében, és a nyugati kivonulást követően az egyik garáncolója lenne az ország stabilitásának. Tény ugyanakkor, hogy a közvetlen földrajzi érintkezés hiányában, az olykor kifejezetten ellenséges pakisztáni magatartás mellett India helyi mozgástere jóval szűkebb annál, semhogy domináns játékosnak tekinthessük.³⁶ Újdelhiben már régen felismerték, hogy a nagy szövetséges Egyesült Államok csak igen korlátozottan tudja megjeleníteni saját hatalmi potenciálját Ázsia magterületein. Ez azonban ma még Indiára is igaz.³⁷

Irán – mellékhadszintér Amerikával

Teherán Afganisztán-politikája kapcsán a következő kérdéseket kívánjuk megvizsgálni és megválaszolni. Először is azt, hogy milyen tényezők és megfontolások formálták-formálják Irán Afganisztán-politikáját régen és most? Másodsor, hogy az Egyesült Államokkal való szembenállás mennyiben határozza meg vagy írja felül az iráni külpolitikai vélekedéseket és lépéseket? Harmadsor, hogy a külső-belső tényezők ismeretében hogyan cselekszik az iráni vezetés Afganisztánban, s miként alakultak az iráni–afganisztáni kapcsolatok 2001 után? Végezetül pedig azt, hogy mivel számolnak Teheránban a 2014-es amerikai csapatkivonást követően, s milyen lépéseket tesznek céljaik jövőbeli elérése érdekében?

Afganisztán közel 900 kilométeren határos Iránnal, s megannyi történelmi, kulturális és gazdasági szállal kötődik a perzsa államhoz. A keleti szomszéd azonban mindezek ellenére sohasem volt az iráni külpolitikai prioritások között, mivel Teherán stratégiai gondolkodásában a Perzsa-öböl és az arab világ mindig is sokkalta lényegesebb szerepet játszott.³⁸ Az iráni külpolitikát szokás irracionálisnak tekinteni, valójában azonban a teheráni magatartás és politika átgondolt számítások eredménye, s abban inkább a reálpolitikai megfontolások játszanak szerepet, mintsem a forradalmi és ideológiai elvek. Nincs ez másként Afganisztán vonatkozásában sem, ahol Irán külpolitikáját a forradalom elvi sarokpontjai mellett számtalan egyéb tényező is befolyásolja, így például a történelmi kapcsolatok, a társadalmi-kulturális szálak, az etnikai-felekezeti viszonyok, a geopolitikai megfontolások és a gazdasági érdekek, valamint a külső szereplőkkel ápolt viszonyok és kapcsolatok, illetve az aktuálpolitikai kérdések.³⁹ Éppen ezért az iráni Afganisztán-politika olykor-olykor igencsak nehezen követhető, vagy éppenséggel ellentmondásosnak tekinthető, valójában azonban abban szinte mindenkor az ország nemzetbiztonsági érdekei dominálnak.

Az Afganisztánnal való kapcsolatok időben messzire nyúlnak vissza: az ország nyugati fele egészen 1857-ig, a független afgán állam létrejöttéig perzsa fennhatóság alatt állt. A két ország kapcsolata ezt követően alapvetően jó volt, még ha a Helmand folyó vízmegosztásának kérdése időről időre gerjesztett is vitákat a felek között. Az 1979-es iráni forradalom és Afganisztán szovjet megszállása azonban új helyzetet teremtett, a kétoldalú kapcsolatok megromlottak, Irán hivatalos külpolitikája pedig (szemben az aktív Pakisztánnal) egyre passzívabb lett Kabul irányába. Megalakulását követően az iszlám köztársaság Afganisztán-politikája alapvetően biztonságközpontú volt, s a kabuli és a nagyhatalmi fenyegetést ellensú-

³⁵ Rama Lakshmi: India and Afghanistan sign security and trade pact. *The Washington Post*, 2011.10.04 http://www.washingtonpost.com/world/asia-pacific/india-and-afghanistan-sign-security-and-trade-pact/2011/10/04/gIQAHL00LL_story.html

³⁶ Zorawar Daulet Singh: New prism of India's Afghan policy. *Hardnews*, 2010/2 <http://www.hardnewsmedia.com/2010/02/3435>

³⁷ Lásd bővebben: C. Christine Fair: Under the Shrinking U.S. Security Umbrella: India's End Game in Afghanistan? *The Washington Quarterly*, Spring 2011. 179–192. o.

³⁸ Takeyh, Ray: *Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic*. TIMES Books, New York, 2006, 59–82. o.

³⁹ Wilde, Andreas: Continuity and Hiatus: Structural Patterns of Iran's Policy in Afghanistan. *Internationales Asienforum*, 2009. tavasz (Vol. 40. No. 1–2), 11–38. o.

lyozandó ideológiai, politikai, ellenállói és gazdasági szférákat hozott létre Afganisztánban, hogy ezek által biztosítsa be saját stratégiai érdekeit.⁴⁰

Sikerrel tehetette ezt, hiszen hivatalos politikai kapcsolatoknál mélyebb az a történelmi és kulturális összefonódás, amely a két ország társadalmát összeköti. Afganisztánban széles körben beszélik a perzsa nyelvet (a pastun mellett a dari a második hivatalos nyelv), és tartják a perzsa szokásokat (pl. ünneplik az iráni újévet). Afganisztán sokszínű etnikumai közül a tádzsikok (25%) és a hazarák (20%) az iráni népcsoportba tartoznak, utóbbiak ráadásul az Iránban államvallásnak minősülő síita iszlámot követik, éppen ezért szoros viszonyt ápolnak a perzsa állammal. (Afganisztán lakosságának közel 20-25%-át alkotják a síita muzulmánok.⁴¹) Irán a kezdetektől fogva igyekezett kihasználni a kulturálisan közel álló csoportokat, és tudatosan felhasználni külpolitikájában az etnikai-felekezeti kártyát. (Lásd például az etnikai kisebbségek pastunellenes szövetségbe kovácsolását az 1990-es évek elején.)

A történelmi és kulturális kapcsolatok mellett igen fontos a geopolitika is. Irán számára Afganisztán fekvése miatt mind stratégiaileg, mind pedig gazdaságilag kiemelt jelentőségű terület.⁴² Stratégiaileg azért fontos, mert a perzsa állam ellen irányuló korábbi támadások nagy része Afganisztán irányából érkezett – mint ahogyan most is a keleti határon állomásozó amerikai erők jelentik a legnagyobb fenyegetést a teheráni vezetésnek. A terület gazdasági jelentősége pedig az ország elhelyezkedésében rejlik, nevezetesen, hogy egyfajta összekötő pontot képez Közép- és Dél-Ázsia, valamint a Közel- és Távols-Kelet között. Iránnak tehát Afganisztán mindenekelőtt azért fontos, mert biztosíthatja a távolabbi helyek elérhetőségét: Teherán a földrajzi és kulturális kötelékeket kihasználva befolyásos szerepre törekszik a közép-ázsiai posztszovjet államokban, de még inkább az energiahordozók szállításának regionális versenyében.

Végezetül, amikor a teheráni Afganisztán-politika mozgatórugóiról, befolyásoló tényezőiről beszélünk, nem feledkezhetünk meg az afganisztáni destabilizáció határokon átívelő hatásairól sem. Ehhez elég csupán arra gondolnunk, hogy a szovjet megszállás, a hosszú polgárháború és a tálib rémuralom eredményeként ma közel két és félmillió afgán menekült él Iránban, s ennél többet aligha tudna eltartani vagy felszívni a számtalan problémával küszködő iráni gazdaság. De legalább ennyire komoly problémát jelent az afgán instabilitás miatt virágzó kábítószer-kereskedelem is, amelyben Irán mint fogyasztó és tranzitország egyaránt súlyosan érintett. A közel 80 milliós iráni népesség 2,8%-a, vagyis több mint kétfélmillió ember minősül kábítószer-fogyasztónak (ezzel világelső).⁴³ Éppen ezért Irán a „megelőzést” szem előtt tartva érdekelt az afganisztáni stabilitásban.

Az iráni Afganisztán-politikát tehát számtalan tényező alakítja és formálja, de napjainkban talán egyik sem játszik olyan befolyásos szerepet, mint Teheránnak az Egyesült Államokkal fennálló viszonyrendszere. Azt mondhatjuk, hogy jelenleg a teheráni vezetés egyfajta amerikai prizmán keresztül figyeli az afganisztáni eseményeket és alakítja politikáját a szomszédos államban.⁴⁴ A 2001-es afganisztáni rendszerváltás egyfelől valódi főnyeremény volt az iszlám köztársaságnak, mivel megdőlt az ellenséges tálib rendszer, és Irán nagyobb befolyáshoz juthatott keleti határán, másfelől azonban az Egyesült Államok komoly erőket vezényelt a térségbe, amiből a teheráni vezetés azt a következtetést vonta le, hogy veszélyben van a saját rezsimjének továbbélése. Mindez még inkább bizonyossá vált George W. Bush harcias retorikája folytán („gonosz tengely”), majd pedig a szomszédos Irak megtámadását követően („rendszerváltás és bekerítettség”). Afganisztán felértékelődése az iráni külpolitikában az Egyesült Államokkal ápolt speciális (értsd ellenséges) viszonynak tudható be, amely

⁴⁰ Milani, M. Mohsen: Iran's Policy towards Afghanistan. *Middle East Journal*, 2006. tavasz (Vol. 60. No. 2), 236–246. o.

⁴¹ CIA World Factbook: *Afghanistan*, 2012. január 20. (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>)

⁴² Haji-Yousefi – M. Amir: Iran's Foreign Policy in Afghanistan: The Current Situation and Future Prospects. *Annual Conference Paper at the Canadian Political Science Association*, 2011. május, 4–6. o.

⁴³ Az adatok forrásául szolgált: Afghanistan's Other Neighbors: Iran, Central-Asia, and China. American Institute of Afghanistan Studies, Conference Report Paper, 2009, 5–9. o.

⁴⁴ Nader, Alireza – Laha, Joya: *Iran's Balancing Act in Afghanistan*. RAND National Defense Research Institute, Santa Monica, 2011, 7–8. o.

alapvetően határozza meg az ország gyakorlati lépéseit és cselekvéseit a keleti szomszédságban.

2001-ben Teherán és Washington még együttműködött a tálibok elleni háborúban, így például Irán lezárta a határait, fegyverrel és információval támogatta az Északi Szövetséget, s felajánlotta azt is, hogy kimenti az afgán területen bajba került amerikai pilótákat. Az idő múlásával azonban a teheráni vezetés egyre inkább biztonsági kihívásként kezdett tekinteni az afganisztáni amerikai jelenlétre, s bár különböző kérdések kapcsán több alkalommal is tárgyalóasztalhoz ültek a „Nagy Sátán” képviselőivel, a két ország kapcsolatát alapvetően meghatározó bizalmatlanságon nem tudtak túllépni. Ezen a kedvezőtlen helyzeten Barack Obama hivatalba lépése sem változtatott. Irán a történelem során mindig elutasította a külső szereplők jelenlétét a szomszédos Afganisztánban, és nincs ez másként most sem. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Irán az USA-ban elemi fenyegetést lát, s az állami politikának még mindig meghatározó pillére az Amerika-ellenesség.⁴⁵ Irán mindenképpen fontos és pozitív szereplő a tálibok hatalmának megdöntését követően formálódó új Afganisztánban, az érdekek és célok ellentmondásossága miatt azonban a teheráni külpolitika egyfajta kettős játékot folytat: egyfelől hivatalos úton erősíti és támogatja a Hamid Karzai vezette kormányzatot, másfelől azonban a háttérben pénzeli és felfegyverzi az Amerika-ellenes lázadó afgán csoportokat.⁴⁶

Pedig Washington és Teherán több kérdésben is megegyező állásponton van Afganisztánban, vagy ha úgy tetszik, egyfajta érdekközösség áll fenn köztük. Így például mindketten érdekelték az afgán állam stabilitásában és működőképességében, az ország újjáépítésében és gazdasági fejlődésében, illetve a kábítószer-termesztés és -kereskedelem elleni küzdelemben. Egyetértenek továbbá abban is, hogy az új afgán kormánynak tükröznie kell Afganisztán etnikai-felekezeti sokszínűségét, s hogy a radikális iszlámistákat (a szélsőséges tálibokat) távol kell tartani a hatalomtól. A közös nevezőt ugyanakkor felülírja az két ország közötti ellenségesség és bizalmatlanság,⁴⁷ a komolyabb kooperációt pedig ellehetetlenítik azok a fontosabb konfliktusok, amelyekben az USA és Irán szemben állnak egymással (pl. a nukleáris vita, a közel-keleti békefolyamat, vagy a Perzsa-öböl helyzete).

Paradox módon tehát a közös érdekek, illetve a potenciális megoldási lehetőségek ellenére az amerikai–iráni ellentét nemcsak a kooperációt teszi lehetetlenné, hanem a konfrontációt is erősítheti a felek között. Teherán számára az amerikai csapatok távozása egyfajta előfeltételnek számít, amiből egy cseppet sem hajlandó engedni. Irán a biztonsági szempontokat figyelembe véve élesen elutasít mindenféle amerikai katonai jelenlétet, mivel megítélése szerint Afganisztán egyfajta ugródeszkeként szolgálhat az USA-nak egy későbbi támadáshoz. Hovatovább az amerikai intervenciót tekintik az afganisztáni instabilitás fő kiváltó okának, amelynek káros hozadékait a környező államoknak kell elszenvedniük. Így például a washingtoni vezetést vádolják a beludzsi szeparatizmus felerősödésével, a szunnita ellenzéki csoportok támogatásával, ami alapjaiban fenyegeti az iszlám köztársaság területi integritását.⁴⁸

Az amerikai fenyegetésre válaszul Irán politikája erőteljesen aktivizálódott, amit leginkább a következő szavakkal lehetne jellemezni: elrettentés, ellensúlyozás, illetve versengés.⁴⁹ Teherán egyfelől „áttételes háborúkat” folytatva igyekszik az amerikai vezetést rábírni a távozásra és elrettenteni az esetleges Irán elleni támadástól, másfelől politikai szövetségeket és kapcsolati hálókat építve arra törekszik, hogy ellensúlyozza az amerikai érdekeket a térségben, végül pedig egyfajta vetélkedést folytat Washingtonnal az afganisztáni erőviszonyok és politikák befolyásolásában. Röviden: az iszlám köztársaság vezetése úgy tekint Afganisztánra, mint ahol nyomást gyakorolhat az Egyesült Államokra és az általa követett politikára.

⁴⁵ Sadjadpour, Karim: Iran. In Tellis, J. Ashley – Mukharji, Aroop: *Is a Regional Strategy Viable in Afghanistan?* Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2011, 39–44. o.

⁴⁶ Christensen, Janne Bjerre: *Strained Alliances: Iran's Troubled Relations to Afghanistan and Pakistan*. Danish Institute for International Studies, Report Paper (No. 3), Copenhagen, 2011, 5–8. o.

⁴⁷ D'Souza, Shanthie Mariet: *Iran, US and the Afghan Conundrum*. National University of Singapore, Institute of South Asian Studies, Paper (No. 132), 2011, 2–3. o.

⁴⁸ Nader, Alireza – Laha, Joya: i. m. 11–12. o.

⁴⁹ Christensen, Janne Bjerre: i. m. 5. o.

Teherán az afganisztáni rendszerváltást követően a segélyezésben, a fejlesztési támogatásokban és az infrastrukturális beruházásokban látja befolyása erősítésének lehetőségét. Irán előkelő helyet foglal el az ún. „donorországok” körében, eddig közel 660 millió USD értékben ajánlott fel támogatást, aminek jelentős részét (majd 90%-át) már el is juttatta az afgán kormányzathoz (ezzel Irán világviszonylatban az ötödik, regionális szinten pedig az első számú adományozó).⁵⁰ A pénzügyi segélyezés mellett Irán az újjáépítésben is oroszánrészt vállal, így többek között utakat, vasúthálózatokat, villamos távvezetéseket épít, illetve fejleszti a mezőgazdaságot, az egészségügyi ellátást, továbbá részt vesz az afgán rendfenntartó erők kiképzésében is. Irán összetett politikájának lényege nem más, mint hogy egyfelől stabilizálja Afganisztánt, másfelől pedig magához kösse a kabuli vezetést.

A tálib rezsim bukása óta Irán befolyása a szisztematikus tervezésnek köszönhetően fokozatosan növekszik. Mindezt a kereskedelmi és gazdasági mutatók tükrözik talán a leginkább: így például amíg 2000-ben a nem olajalapú iráni export alig érte el a 150 millió USD-t, addig 2010-ben ez az összeg már az egymilliárd USD-t is meghaladta.⁵¹ Afganisztán érintetlen exportpiacnak számít, amit a teheráni vezetés igyekszik is kihasználni (például kereskedelmi kamarát működtet Herátban), és stratégiai helyzetét gazdasági-politikai előnyökre váltani. Irán a soft power felhasználásával ráadásul nem csupán a gazdasági dimenzióban ért el számottevő sikereket, hanem a kulturális szférában is. Teherán a szellemi együttműködés, de még inkább az ideológiai befolyásolás jegyében pénzzel, tanárokkal, tankönyvekkel, sőt egyetemek alapításával is támogatja, illetve irányítja az afganisztáni szellemi életet.

Afganisztáni befolyásának biztosítása érdekében Teherán igyekszik az olyan ügyeket is felhasználni, mint például a kábítószer-ellenes küzdelem, a vízzel kapcsolatos problémák, vagy a menekültek kérdése. Az utóbbi különösen hatékony fegyver, mivel az afganisztáni állapotok egyelőre nem teszik lehetővé a menekültek zökkenőmentes hazatérését és beilleszkedését, ezért az erőszakos iráni hazatoloncolás minden esetben komoly biztonsági és humanitárius problémát generál, amit kihasználva Irán egyszerre képes a szövetséges erőfeszítéseket aláásni, illetve engedményeket kikényszeríteni az afgán vezetéstől.⁵² Teherán a menekültügyekkel egyértelművé kívánja tenni Kabul számára, hogy Nyugat-Afganisztán stabilitása elsődlegesen Irántól, s nem az Egyesült Államoktól függ. Az Iránban szocializálódott menekültek ráadásul hazatérve csak tovább erősíthetik a perzsa állam hatását az afgán fejleményekre.

Irán azonban nem csak a soft power eszközével él, amikor az afganisztáni eseményeket és politikákat igyekszik befolyásolni, hanem a hard power is felhasználja céljainak elérése érdekében. Az amerikai támadástól tartva Teherán egyre szisztematikusabb és szorosabb kapcsolatot kezdett el ápolni az afgán ellenálló mozgalmakkal, amit egyértelműen bizonyítanak a lelepleződött fegyverszállítások. Érdekei azt diktálják, hogy az ideológiai és felekezeti ellentéteket félretéve működjön együtt a tálibokkal, akik, akárcsak a teheráni vezetés, határozottan elutasítják az amerikai katonák afganisztáni jelenlétét.⁵³ Tipikus esete ez „az ellenségem ellensége a barátom” elv érvényesülésének.

Irán tehát az elmúlt évtizedben a többdimenziós kapcsolatokat kihasználva és a kínálkozó lehetőségeket megragadva komoly befolyási zónát alakított ki magának Afganisztánban. Az ország állapota azonban cseppet sem biztató, s ezért az iráni vezetést jelenleg több dolog is aggasztja: egyfelől a biztonsági helyzet folyamatos romlása, másfelől a tálib mozgalom visszatérése-megerősödése, végül pedig az Egyesült Államok kivonulási terve, az amerikai–afganisztáni kétoldalú kapcsolatok 2014 utáni alakulása. A bizonytalan helyzetben Teherán továbbra is igyekszik erősíteni az afgán központi kormányzatot, ugyanakkor megpróbál minden eshetőségre felkészülni, s egyszerre több vasat tartani a tűzben. Stratégiai és biztonsági

⁵⁰ Abbasi, Ebrahim: Iran and the Reconstruction of Afghanistan. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 2011. ősz (Vol. 2. No. 3), 173–196. o.

⁵¹ Uo. 195. o.

⁵² Majidyar, Ahmad – Alfoneh, Ali: Iranian Influence in Afghanistan: Refugees as Political Instruments. *American Enterprise Institute for Public Policy Research, Middle Eastern Outlook* (No. 5), 2010. november, 1. o.

⁵³ Milani, M. Mohsen: *Iran's Alleged Ties to the Taliban*. Tehran Bureau, 2011. augusztus 10. (<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2011/08/irans-alleged-ties-to-the-taliban.html>)

érdekeit szem előtt tartva valamennyi afgán politikai erőt támogatja, hogy bármi történjék is Afganisztánban, befolyása biztosított legyen a jövőben is.⁵⁴

A fegyveres csapatok kivonásával párhuzamosan a washingtoni vezetés átlépni látszik a korábbi „vörös vonalon”, amennyiben tárgyalásokba bocsátkozott a tálibokkal. Bekapcsolódásuk az afgán politikai folyamatokba több szempontból sem kedvező a teheráni vezetésnek. Egyfelől, mert a tálibok bevonása a döntéshozatalba megerősítheti a szerepüket, ami pedig hosszabb távon akár Afganisztán „tálibánizációját” is eredményezhet. Másfelől, mert a tálibok hatalomba emelkedése együtt járna Pakisztán és Szaúd-Arábia regionális befolyásának növekedésével is.⁵⁵ Mindez komolyan veszélyezteti az iráni érdekeket, illetve befolyásolási képességeket, ezért a teheráni vezetés paradox módon egyszerre igyekszik marginalizálni a tálibokat, de egyben kapcsolatot is kiépíteni velük.

Az amerikai és szövetséges csapatok tervezett kivonulása vákuumhelyzetet teremthet, s egyben a regionális szereplők aktivizálódását vonhatja maga után, ezáltal pedig egy újabb „nagy játék” veheti kezdetét Közép-Ázsiában. Iránnak ebben a regionális viaskodásban a fő riválist Pakisztán jelenti, amely kulcsfontosságú aktor az afgán kérdésben. Teherán és Iszlámábád egyaránt komoly befolyással bír az afgán eseményekre, s bár számos kérdésben azonos véleményen vannak (pl. az afganisztáni stabilitást, az USA korlátozott szerepét illetően), kapcsolatukban mégis az ideológiai és stratégiai versengés dominál.⁵⁶ Egyfelől eltérő erőket támogatnak: amíg Irán a síita csoportokat és a kisebbségi etnikumokat segíti, addig Pakisztán a pastun és szunnita erőket igyekszik felkarolni; másfelől pedig ugyanazért versengenek, ti. a Közép-Ázsiából a déli kikötőkhöz vezető tranzitútvonalakért.

A teheráni vezetés tudja, hogy az amerikai kivonulás nem egyenlő a teljes távozással, miként tisztában van azzal is, hogy Irakhoz képest sokkalta kisebb a hatása az afganisztáni eseményekre, s hogy az arab szomszédal szemben az afgán állam sokkal inkább függ az amerikai fegyverektől és segélyektől. Ezért a teheráni külpolitikát az óvatosság jellemzi, miközben minden erejével azon dolgozik, hogy az USA befolyását és szerepét korlátozza Afganisztánban. A 2014 utáni helyzet tekintetében az amerikai–afganisztáni stratégiai partnerség szerződésbe foglalása nyugtalanítja leginkább az iráni vezetést, konkrétan a támaszpontok kérdése és az afgán kormányzat Amerika-barátsága. Ezért Irán egyfelől igyekszik megtorpedózni az egyezményt, másfelől pedig egyfajta garanciaszerzés céljából hasonló kétoldalú biztonsági megállapodást igyekszik kötni az afgán vezetéssel.⁵⁷

Teherán Afganisztán-politikája egyfajta minimum–maximum-stratégiaként határozható meg: egyrészt igyekszik minimalizálni a konfliktus kockázatát (azaz elkerülni a konfrontációt az Egyesült Államokkal), másrészt viszont maximalizálni törekszik saját sikerének lehetőségét is (azaz a hosszú távú közép-ázsiai és afganisztáni szerepvállalást).⁵⁸ Miközben világos, hogy Irán fontos szereplő Afganisztánban, nélküle aligha lehet rendet tenni a közép-ázsiai országban⁵⁹, az amerikai–iráni kapcsolatokban bekövetkező normalizáció nélkül aligha várható, hogy Teherán komolyabban együttműködjön az Egyesült Államokkal. A köztük fennálló viszony elmérgesedése (pl. a nukleáris vita kapcsán) ráadásul könnyen azt eredményezheti, hogy az iszlám köztársaság hathatósabban támogatja majd a tálib erőket, ellehetetleníteni igyekezve ezzel a konfliktus rendezését és a stabilitás megteremtését.

⁵⁴ Sadjadpour, Karim: Iran i. m. 2011, 43. o.

⁵⁵ Milani, M. Mohsen: *Iran and Afghanistan*; United States Institute of Peace: The Iran Primer (<http://iranprimer.usip.org/sites/iranprimer.usip.org/files/Iran%20and%20Afghanistan.pdf>)

⁵⁶ Christensen, Janne Bjerre: i. m. 39–50. o.

⁵⁷ Londoño, Ernesto: Iran Intensifies Efforts to Influence Policy in Afghanistan. *The Washington Post*, 2012. január 4. (http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/iran-strives-to-play-spoiler-in-afghanistan/2012/01/01/gIQAZ6gCbP_story.html)

⁵⁸ Christensen, Janne Bjerre: i. m. 20. o.

⁵⁹ Hamid Karzai is úgy fogalmazott: „A jelen kormányzat csak akkor lehet sikeres, ha Irán is helyet foglal a tárgyalóasztalnál.” Lásd: Bagherpour, Amir – Farhad, Asad: *The Iranian Influence in Afghanistan*; Tehran Bureau, 2010. augusztus 10. (<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/08/the-iranian-influence-in-afghanistan.html>)